

HOE OUD IS DE BILTENAAR?

Rob Herber

In De Biltse Grift van juni 2008 stelt Anne Doedens dat het Biltse vrouwenklooster zou zijn gesticht vóór het jaar 1113. Hij plaatst 1113 daarmee als het 'Biltse beginjaar', omdat een beeld van gestage groei dan zichtbaar wordt, anders dan het veelal gehanteerde jaartal 1122, toen het klooster zijn rechten van 'keizerin' Mathilde kreeg.

In De Biltse Grift van september 2008 verwerpt Ellen Drees de stelling van Doedens, dat 1113 het Biltse beginjaar zou zijn. Zij betoogt dat er teveel onzekerheden zijn, om 1113 als begindatum van onze lokale geschiedenis te plaatsen. Tenslotte betoogt Karel Beesemer eveneens in De Biltse Grift van september 2008, dat het beginjaar van de gemeente De Bilt wel eens 1070 zou kunnen zijn.

Beesemer heeft het dus over „het begin van de gemeente De Bilt”, Doedens over het „het Bilts beginjaar” en Drees zelfs over de „begindatum van de lokale geschiedenis”. Allen baseren zich op al dan niet authentieke akten.

Mij interesseert de geschiedenis van de Biltaren; de mensen die woonden in het gebied, dat nu grofweg begrensd wordt door de laagveengebieden in het westen (nu Groenekan,

Maartensdijk en Hollandse Rading) en in het zuiden door de Kromme Rijn. De begrenzing in het noorden (Hilversum) en oosten (Zeist) is landschappelijk veel diffuser. Hoe leefden die mensen in dit gebied?

Op donderdag 19 september 1991 vonden twee bergbeklimmers, Erika en Helmut Simon uit Neurenberg, in de Italiaanse Ötztaler Alpen het lichaam van een klimmer, die naar zij dachten, zo'n twintig jaar daarvoor was omgekomen. Wel vreemd was de zeer oud uitziende ijshouweel, die bij het lichaam lag. Weldra bleek, dat het lichaam veel ouder moest zijn en de houweel leek bij nader inzien meer prehistorisch. Nadat het lichaam naar het Instituut voor Forensische Geneeskunde was overgebracht, kon het onderzoek beginnen. Voordat het onderzoek begon, waren er al aanduidingen, dat Ötzi, zoals hij inmiddels genoemd werd, vermoedelijk duizenden jaren oud moest zijn. Uit de koolstof-14-datering bleek, dat hij uit ongeveer 3150 v. Chr. stamde en dus bijna 5160 jaar oud was. De mummie is honderden jaren ouder dan de piramide van Cheops en dan Stonehenge (Wikipedia). Bryan Sykes, een Brits

Geneticus aan de Universiteit van Oxford, en in die tijd al vermaard door zijn DNA bepalingen in menselijke resten, mocht wat materiaal afnemen voor DNA onderzoek (Sykes, 2001). Na de bepaling ging Sykes op zoek naar overeenkomsten in DNA van materiaal dat hij bij vrienden, collega's en kennissen had afgenomen. Buitengewoon toevallig vond hij het monster van iemand in zijn collectie dat overeenkwam met Ötzi! Het was van Marie, een Ierse vriendin. De krant kopte: „Familie van IJsmen in Dorset gevonden”.

In 1903 werd in Gough's Cave, Somerset in Engeland, het skelet van een man gevonden, de Cheddar Man. De man was waarschijnlijk een gewelddadige dood gestorven. In 1996 analyseerde Sykes het DNA uit een tand van het skelet. De Cheddar Man bleek van Europese afkomst te zijn en geschat werd dat hij uit ongeveer 7150 v. Chr. stamde en dus maar liefst 9150 jaar oud was! Het fascinerende was, dat na vergelijking met bewoners uit de omgeving, de geschiedenisleraar Adrian Targett een afstammeling bleek te zijn. Een lokale krant kopte: „British teacher finds long-lost relative: 9.000-year-old man”.

Het boeiende is, dat er mensen blijken te zijn die wonen op dezelfde plaats waar hun

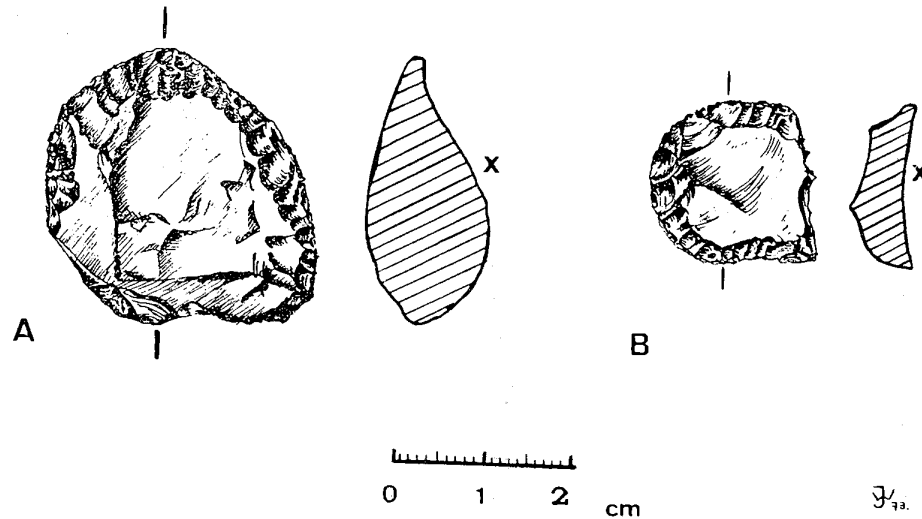
voorouders duizenden jaren geleden wortelden. Hoe zou dat in De Bilt zijn? Er is bar weinig bekend over de prehistorische tijden, maar met wat speculatie komen we misschien wat verder. Natuurlijk is het zo, dat hier geen gletsjers zijn waar we een diepgevroren Biltenaar zouden kunnen vinden. Ook zijn er geen grotten, waar we een voorvader van één van onze families zouden kunnen vinden. De zandgronden van noord en oost De Bilt (Bilthoven) zijn niet erg geschikt om lichamen te conserveren. Ook van de klei in zuid De Bilt hoeven we niets te verwachten. De enige mogelijkheid zou in het westen zijn. Zoals bekend uit de veenlijken in Denemarken en Drenthe, is veen een goede conservator voor organisch materiaal. Wie weet wordt er nog eens een oude Biltenaar gevonden...

Historische bronnen tot 1000 zijn uiterst schaars en datgene wat we weten van de vroege Middeleeuwen, komt voort uit archeologisch onderzoek. We reizen terug in de tijd naar de periode rond 500. De Frankische koning Clovis (Lodewijk, Louis) heeft in 486 Syagrius, de laatste Romeinse stadhouder in Gallië, verslagen. Clovis breidt het rijk uit en bij zijn dood in 511 strekt het zich uit van de Pyreneeën via het huidige midden Frankrijk

Hoe oud is de Biltenaar?

en België tot in Noord-Brabant, Utrecht en Gelderland. Clovis en zijn opvolgers worden de Merovingers genoemd. In Utrecht werd de Angelsakser Willibrord (690-739) de eerste bisschop. Hij werd aartsbisschop der Friezen! Na de opkomst van de Karolingers rond 743 zijn onder Karel de Grote (768-814) het huidige Frankrijk en grote delen van het huidige Duitsland voor het laatst verenigd. Het rijk van Karel de Grote werd onder zijn zonen verdeeld en de Nederlandse gewesten vielen voortaan onder het Oostfrankenrijk, dat het westelijk deel van het huidige Duitsland omvatte. Van 880 tot 1000 waren er invallen van de Vikingen. De verdediging werd niet door de koningen/keizer gevoerd, maar door de graven van Holland en Vlaanderen. Naast de graafschappen werd het Sticht (bisdom met wereldlijke macht), omvattende de huidige provincies Utrecht, Groningen, Drenthe en Overijssel, belangrijk. Aangezien koning Karel de Kale van het Oostfrankische rijk ook Noord Italië tot en met Rome bezat, werd hij door de paus tot keizer gekroond. In 962 werd Otto in Rome tot keizer gekroond en kreeg tot titel Heilige Rooms-Duitse Rijk (Heiliges Römisches Reich deutscher Nation).

De belangrijkste steden in tijd van de Merovingers waren langs de rivieren gelegen. In onze provincie waren dat Utrecht en Dorestad. Utrecht was al bewoond sinds de Romeinse tijd. De toenmalige legerplaats Traiectum aan de grens van Neder-Germanië lag waarschijnlijk op de plaats van het huidige Domplein en was een doorwaadbare plaats in de Rijn. De hoofdtak van de Rijn was toen de Kromme Rijn/Oude Rijn. De Kromme Rijn was een meanderende rivier, waarvan de loop steeds veranderde gedurende de overstromingen van het land, en die klei afzette op de oevers. Nederland had rondom het jaar nul ca 100.000 inwoners. Na het vertrek der Romeinen uit de legerplaatsen ten westen van Nijmegen rond het jaar 270, raakten de noordelijke Nederlanden ontvolkt en woonden er nog maar 70.000 mensen. In de vijfde eeuw werden deze streken langzamerhand vanuit het noorden bevolkt door de Friezen. Vanuit het zuiden kwamen, zoals we eerder zagen, de Franken. Utrecht was min of meer een grensplaats en werd rond 630 veroverd door de Frankische koning Dagobert. Een Frankische koning vertoonde overigens meer gelijkenis met een krijgsheer of roverhoofdman dan met onze voorstelling van een koning. In 714 veroverden de Friezen Utrecht weer, waarna ze definitief verdreven werden door de Frankische hofmeier

*Vuurstenen krabbers in Groenekan gevonden. De doorsneden zijn gearceerd en de buikzijde is aangegeven met een X. Tekening: Jo Willems uit Willems (1973)
Zie pagina 9.*

Karel Martel. In Utrecht werden op het huidige Pieterskerkhof drie Frankische graven uit de 5^e eeuw aangetroffen, waaronder twee van kinderen. De grafgraven van deze graven zijn aanwijzingen dat in het Kromme-Rijngebied in die tijd, net als op de Heuvelrug, een Frankische elite bestond. De Friezen, die weinig of niets te maken hebben met het huidige Friesland, verdwenen uit de geschiedenis,

vermoedelijk naar Engeland. Utrecht werd het belangrijkste kerkelijk centrum voor het gebied ten noorden van de rivieren en Zeeland. In de zevende eeuw werd bij splitsing van de rivieren Kromme Rijn en Lek, bij de overblijfselen van een Romeins fort, Dorestad gesticht. De handelsroute liep naar het noorden en oosten via de Kromme Rijn, de Vecht en het Almere (Zuiderzee) langs Utrecht, Muiden en

Hoe oud is de Biltenaar?

Stavoren naar de Oostzee. Naar het westen via de Oude Rijn langs Utrecht en Katwijk of via de Lek langs Vlaardingen naar de Noordzee. De binnenlandse handelsrouten liepen naar Deventer aan de IJssel en via de Lek en de Waal naar Nijmegen en verder naar het oosten. Dorestat was tussen 750 - 900 de belangrijkste overslag- en handelsplaats van Noord Europa! Goederen van diep in het Frankische Rijk werden zelfs naar steden als Londen en York vervoerd. Deze rijke handelsstad en de bisschopsstad Utrecht trokken de aandacht van de Vikingen, die Dorestat op de rand van de afgrond brachten met een serie plunderingen. De bescherming van het Frankische Rijk viel weg met de dood van Karel de Grote (742-814) en de stad bloedde langzaam dood. De eerste overval in 834 werd wel door 7.000 Vikingen gepleegd. In 840 was de stad al vier maal geplunderd. Tegen 850 stopten de plunderingen omdat de Viking Rorik tussen 841 en 873 over een groot deel van Nederland heerste. Rorik bewapende de bewoners van Dorestat (toen 2.000 inwoners) en er werd een wacht opgezet die niet alleen bij Dorestat zelf, maar ook bij een aantal kilometers verderop gelegen Romeinse fortificaties langs de Kromme Rijn zou gaan patrouilleren. Deze wacht wist een aantal plunderingen van de Noormannen te

voorkomen. Vanaf 900 was er een traag maar aanzienlijk verval aangezien de politieke situatie in Europa snel veranderde. De handel liep terug en de stad kromp in.

Na de afdamming van de Kromme Rijn kon op de hoge kant (de noordelijk kant) bebouwing plaatsvinden zonder gevaar voor overstromingen. In 1122 was het gevaar voor overstromingen dus geweken en dat zal de reden zijn geweest, dat het vrouwenklooster erkenning vroeg en dat ook kreeg. Dat klooster was er echter al, ook al omdat de verzanding van de Kromme Rijn al tijden aan de gang was. In 1057 was de rivier nog wel bevaarbaar (Eerden-Vonk e.a., 2000).

Volgens schattingen had Nederland in het jaar 1000, 100.000 inwoners, dat is 0,6 % van het huidige aantal. De gemeente De Bilt heeft nu 42.000 inwoners, waarvan naar schatting 14.000 in De Bilt. Dit is ook het gebied, dat waarschijnlijk bewoond werd in de periode 500-1100. Als we aannemen, dat er in die periode rond 0,6 % van de bevolking woonde, dan woonden er rond het jaar 1000, 80 mensen in De Bilt! De gezinsgrootte was misschien vijf personen, dus er woonden maar 16 families. Die woonden in groepjes bij elkaar, zodat men rustig kan aannemen, dat 99% van het beschouwde gebied onbewoond was.

Veel nederzettingen in Zuid- en Midden-Nederland waren gesitueerd aan de rand van een dekzandrug op de overgang van een vochtiger naar een droger gebied (Schinkel, 2005). Ook in onze regio was dit het geval. Dit in tegenstelling tot de iets zuidelijker gelegen regio van het rivierengebied, waarin Dorestat lag. Hier waren alleen de hogere stroomruggen voor bewoning geschikt. Het dekzandlandschap vormt een stabiel geheel, waarin veranderingen, zoals de vorming van stuifzanden, bijna geheel op ingrepen van de mens berustten. Het landschap maakte langdurige bewoning mogelijk. De lichte gronden waren zeer geschikt voor akkerbouw, weidegronden waren te vinden in het dal van de Kromme Rijn, en de bossen op de Utrechtse heuvelrug leverden bouw- en brandhout en aanvullend voer voor het vee. De schraalheid van de bodem bracht wel met zich mee, dat men de nederzetting regelmatig moest verplaatsen en andere akkers moest aanleggen om uitputting van de grond te voorkomen. De boerenederzetting die hier vroeger was, zal bestaan hebben uit vrijstaande boerderijen en schuren. De boerderijen waren gebouwd van hout, leem en riet en waren zowel woning als stal. Opvallend is, dat er sinds de prehistorie (de tijd vóór 55 na Christus) in type nederzetting en soort boerderij bijna niets veranderd was.

Vissers en keuterboertjes, die in onvoorstelbaar grote armoede geleefd hebben, bevolkten onze nederzetting. In de tijd van de Frankisch-Friese oorlogen zal de bevolking zwaar geleden hebben: roverhoofdmannen hadden weinig erbarmen over hen, die zich niet teweerkonden stellen. Later kwamen de Vikingen hun tol eisen; de bewoners van het platteland tussen Utrecht en Dorestat zullen ook door die overvallen geleden hebben. Wellicht zijn bewoners van onze streek, al dan niet vrijwillig, ingeschakeld als gids voor de Vikingen, op de manier waarop de Indianen in Noord-Amerika door de kolonisten werden ingeschakeld. De vroegmiddeleeuwse samenleving wordt gekenmerkt doordat de productie ter plaatse werd geconsumeerd. Later werd het overschot van de oogst op regionale markten aangeboden. Na het jaar 1000, toen de Vikingen waren opgehouden met hun plundertochten, groeide de bevolking en werden nieuwe wegen aangelegd, ten dienste van de toegenomen handel. Kloosters verrezen op het platteland, zoals het vrouwenklooster en na 1200 ook kerken, zoals de Domkerk in Utrecht. In de Middeleeuwen stond niet de mens centraal, maar God en de kerk. De samenleving werd sterk bepaald door onderlinge relatiepatronen tussen mensen. Verschillende patronen

Hoe oud is de Biltenaar?

speelden in grotere of kleinere mate een rol: (bloed)verwantschap, de relatie tot de heer en de (dorps)gemeenschap. Omdat de heren niet de middelen hadden om direct individuen te sturen, waren de verschillende sociale relaties belangrijk om de samenleving te bereiken. De vroege Middeleeuwen waren het tijdperk van de sterke persoonlijkheden, van de weigering tot abstractie en ruime horizonten (of anders gezegd: de horizon was beperkt), van kleine groepen en een warmbloedig gemeenschapsleven. Geloof en de dood speelden een belangrijke rol (Rouche, 1992). Rond 1000 was de bisschop van Utrecht de machtigste man van Nederland; de Duitse keizer, bestuurde 'op afstand'. Wel kwam hij af en toe zijn leenman, de bisschop, opzoeken en de toenmalige Biltenaren zullen zich vergaapt

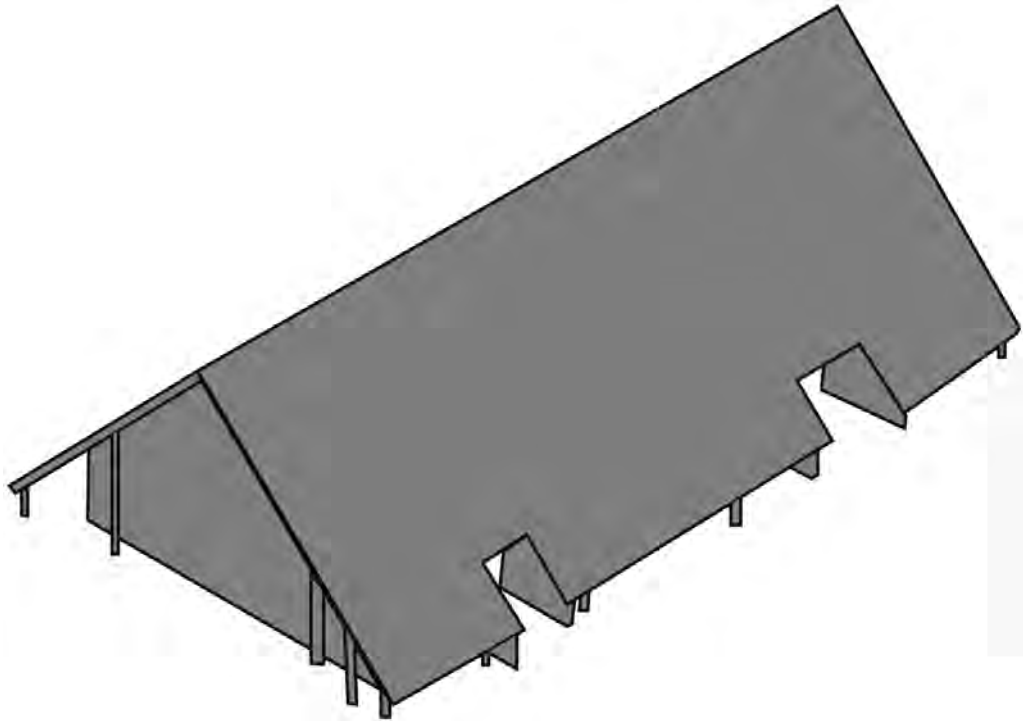

Met sneeuw bedekte grafheuvel in Lage Vuursche. Januari 1998.

Foto: Rob Herber

hebben aan de pracht en praal van de keizerlijke stoet: de Gouden Koets op Prinsjesdag viel erbij in het niet.

Hoe weten we nu, dat onze regio ook voor pakweg 1000 al bewoond was? In de eerste plaats weten we, dat het dekzandlandschap landurige bewoning mogelijke maakte. In de tweede plaats zijn er een aantal grafheuvels

**Reconstructie van een huis in Oss uit de laatste eeuw v. Chr.
Dergelijke boerderijen kwamen waarschijnlijk algemeen voor op de dekzanden van Noord Brabant, Gelderland en Utrecht.**

**Ook in later eeuwen kwam dit type nog voor.
Illustratie: Erwin Herber, naar Louwe Kooijmans et al, 2005.**

vlak bij, in de Lage Vuursche. Grafheuvels stammen uit de jonge steentijd (5300 – 2000 v. Chr.) en dateren van 2900 tot 1200 v. Chr. Maar er is meer. Binnen onze gemeente ligt langs de Utrechtseweg/A28 een terrein dat door Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten is aangewezen als 'Terrein van archeologische betekenis'. Hier zouden grafheuvels uit de bronstijd (2000 – 800 v. Chr.) gelegen hebben, die voor de aanleg van de Utrechtseweg (klaar in 1937) afgegraven zijn. Volgens J.H.W. Meijer (1996) zouden grondsporen en urnen zijn aangetroffen en hij dateerde ze op 2150 v. Chr. In de derde plaats zijn in Groenekan vuurstenen krabbers gevonden, alsmede wat klopstenen (zie pagina 5) (Willems, 1973). De datering kon bepaald worden op Midden Steentijd (8800 – 4900 v. Chr.) (mondelijke mededeling Jo Willems). Nog even wat bevolkingscijfers: in 1000 v. Chr. waren er 13.000 mensen, rond 2000 v. Chr. 8.000 en rond 3000 v. Chr. 7.000. In ieder geval kan gesteld worden dat ver voor 800 v. Chr. onze regio al bewoond was en dat de bewoning waarschijnlijk een continu karakter had. Dat wil zeggen: ook in de periode tussen 800 v. Chr. en 1000 na Chr. zal er bewoning geweest zijn. Hoe oud is dan de Biltenaar? Waarschijnlijk van

vóór 2000 voor Christus!

Bronnen:

- Archos-Archeologie van Nederland.** www.Archos.nl.
Beesemer K. Discussie over het beginjaar van de gemeente De Bilt. *De Biltse Grift* 17:77-81 (2008).
Doedens A. Over de 'oudste oorkonde': De Bilts begin in 1113? *De Biltse Grift* 17:34-60 (2008).
Drees E. Het ontstaan van de Biltse kloosters. *De Biltse Grift* 17:66-76 (2008).
nl.wikipedia.org/wiki/Ötzi.
Eerden-Vonk M.A. van der, Hauer J, Omme G.W.J. van, Wijk bij Duurstede. 700 Honderd jaar stad. *Verloren, Hilversum* (2000).
Schinkel K. Buurtschappen in beweging. *Nederzettingen in Zuid- en Midden- Nederland.* In: **Kooijmans L.P. Louwe, Broeke P.W. van den, Follens H. en Gijn A. van (red).** *Nederland in de prehistorie.* Bert Bakker, Amsterdam (2005).
Meijer J.H.W. *Kleine historie van De Bilt en Bilthoven.* Reinders, Bunnik (1995).
Rouche M. De vroege middeleeuwen in het Westen. In: **Duby G., Arlès P. (red).** *het persoonlijk leven. Van Oudheid tot vroege middeleeuwen.* Agon, Amsterdam (1992).
Sykes B. *The seven daughters of Eve.* Bantam Press, London (2001). De geschiedenis van
Willems J. Prehistorische vondsten te Groenekan, gem. Maartensdijk (prov. Utrecht). *Westerheem* 22:168-170 (1973).
Willems J. Mondelijke mededeling 24 oktober 2008. www.collectieutrecht.nl.
www.geschiedenis.nl.